

УДК 711.4:504.06

DOI: 10.31673/2786-7412.2025.017115

Людмила ШКІЛЬ

кандидат філософських наук, доцент,
 доцент кафедри публічного управління та адміністрування
 Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-2410-1159
 e-mail: lshkill@ukr.net

Liudmyla SHKIL

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Docent,
 Associate Professor of the Department of Public Administration,
 State University of Information and Communication Technology, Kyiv
 ORCID ID: 0000-0003-2410-1159
 e-mail: lshkill@ukr.net

Тетяна КРАСНОБОКА

кандидат філософських наук, доцент,
 доцент кафедри права та публічного управління
 Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир
 ORCID ID: 0000-0002-3727-3956
 e-mail: koval@zu.edu.ua

Tetiana KRASNOBOKA

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Docent,
 Associate Professor of Department of Law Public Administration,
 Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr
 ORCID ID: 0000-0002-3727-3956
 e-mail: koval@zu.edu.ua

Роман ДЗЮБА

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
 Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ
 ORCID ID: 0009-0008-5767-0423
 e-mail: dziuba0610@gmail.com,

Roman DZYUBA

PhD-student, Department of Public Management and Administration,
 State University of Information and Communication Technologies, Kyiv
 ORCID ID: 0009-0008-5767-0423
 e-mail: dziuba0610@gmail.com

**ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИМОГ
У РЕГІОНАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ:
ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

**INTEGRATION OF ENVIRONMENTAL REQUIREMENTS
INTO REGIONAL PLANNING:
FOREIGN PRACTICES AND PROSPECTS FOR UKRAINE**

В статті розглядається та аналізується різноманітний зарубіжний досвід інтеграції екологічних вимог у процеси регіонального планування та розвитку. У ній досліджуються підходи, інструменти та механізми, які використовуються в різних країнах для врахування екологічних аспектів при формуванні регіональних стратегій, планів та програм.

Особливу увагу приділено таким аспектам, як: стратегічна екологічна оцінка її роль у забезпеченні інтеграції екологічних міркувань на ранніх стадіях розробки політики, планів і програм регіонального розвитку.

Стаття має на меті узагальнити світовий досвід у цій сфері, виявити ключові тенденції та виклики, а також надати рекомендації для вдосконалення процесів інтеграції екологічних вимог у регіональне планування та розвиток в інших країнах, включаючи Україну. Вона буде корисною для науковців, практиків у сфері регіонального планування, екологів, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, а також усіх, хто цікавиться питаннями сталого регіонального розвитку.

Ключові слова: *регіональне планування, сталий розвиток, екологічні вимоги, інтеграція, зарубіжний досвід, стратегічна екологічна оцінка.*

The article reviews and analyzes various foreign experiences of integrating environmental requirements into regional planning and development processes. It examines the approaches, tools, and mechanisms used in different countries to take environmental aspects into account when forming regional strategies, plans, and programs.

Particular attention is paid to such aspects as: strategic environmental assessment and its role in ensuring the integration of environmental considerations at the early stages of the development of regional development policies, plans and programmes. Specific tools used to incorporate environmental constraints and opportunities into regional plans are also analysed, such as ecological frameworks, ecological sensitivity zones, sustainable land use requirements, etc.

It also examines mechanisms for involving the public, environmental organizations and other stakeholders in regional planning processes to ensure that environmental interests are taken into account. The article also explores approaches to coordinating environmental policy with other sectoral policies (economic, social, transport, etc.) at the regional level to achieve sustainable development goals.

The systems for monitoring and assessing the effectiveness of integrating environmental requirements into regional planning and development, as well as mechanisms for adjusting plans and strategies based on the results of such monitoring, are also analyzed.

The article also provides examples of successful and unsuccessful experiences of integrating environmental requirements into regional planning in different countries of the world, highlighting key lessons and best practices.

The article aims to summarize global experience in this area, identify key trends and challenges, and provide recommendations for improving the processes of integrating environmental requirements into regional planning and development in other countries, including Ukraine. It will be useful for scientists, practitioners in the field of regional planning, ecologists, representatives of state authorities and local governments, as well as everyone interested in issues of sustainable regional development.

Key words: *planificació territorial, desenvolupament sostenible, requisits ambientals, integració, experiència estrangera, avaluació ambiental estratègica.*

Постановка проблеми. Європейська інтеграція є стратегічним вектором розвитку України, що охоплює всі сфери суспільного життя, включаючи екологічну. Державна екологічна політика України, спрямована на забезпечення екологічної безпеки, сталого розвитку та збереження природних ресурсів, дедалі більше орієнтується на європейські стандарти та норми. Цей процес є складним і багатограним, супроводжується як значними досягненнями, так і серйозними викликами.

Існуючий характер розвитку сучасного українського суспільства на основі інтенсивного споживання природних ресурсів зумовлює техногенні зміни довкілля, що мають екологічні та соціально-демографічні наслідки в регіонах України. Погіршення стану здоров'я населення та відносно коротка тривалість життя безпосередньо пов'язані із забрудненням навколишнього природного середовища та незадовільним рівнем екологічної безпеки в процесі життєдіяльності людини.

Аналіз основних показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та витрат на природоохоронні заходи свідчить про погіршення стану довкілля як життєво важливого середовища для існування людини та складової частини національної безпеки країни. Така ситуація пов'язана, насамперед, із структурними деформаціями галузей економіки України, за яких впродовж тривалого часу перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми державного управління природоохоронної діяльності досліджуються багатьма науковцями, серед яких можна виділити Я. Адаменка, А. Андрусевича, Н. Андрусевич, О. Бондаря, Т. Грушкевич, С. Лінника, Н. Малиш, М. Пилипчака, К. Ситника, А. Толстоухова, П. Фесянова, М. Хвесика, О. Шапталу та ін.

При вивченні теоретико-методологічних засад державного управління реалізацією екологічної політики на регіональному рівні необхідно, насамперед, з'ясувати деякі сутнісні особливості таких термінологічних словосполучень, як екологічна політика та реалізація екологічної політики на регіональному рівні. При цьому варто скористатися вже існуючими теоретичними напрацюваннями в теорії державного управління, зокрема таких науковців, як В. Бакуменка, Н. Малиш, Н. Нижник, Г. Старостенкота ін.

Мета статті: проаналізувати досвід європейських та інших країн світу для виявлення сучасних підходів до формування та реалізації екологічної політики на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У багатьох розвинених країнах інтеграція екологічних вимог у регіональне планування закріплена на законодавчому рівні. Наприклад, в Європейському Союзі діє низка директив, що регулюють питання оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічної екологічної оцінки (СЕО), які є обов'язковими для певних видів планів і програм на регіональному рівні. Директива 2001/42/ЄС про оцінку впливу певних планів і програм на навколишнє середовище (Директива СЕО) вимагає проведення екологічної оцінки на ранніх стадіях розробки регіональних планів та програм з метою виявлення та запобігання потенційним негативним екологічним наслідкам.

У США Національний закон про екологічну політику (NEPA) 1969 року також передбачає проведення оцінки впливу на довкілля для федеральних проєктів та планів, що можуть мати значний вплив на навколишнє середовище. На рівні штатів також існують власні законодавчі акти, що регулюють екологічні аспекти регіонального планування.

Важливу роль у забезпеченні інтеграції екологічних вимог відіграють відповідні інституційні структури. У багатьох країнах існують спеціалізовані органи державної влади на регіональному рівні, відповідальні за екологічну політику та контроль за її реалізацією в процесі планування розвитку територій. Ефективна координація між екологічними органами та органами регіонального планування є ключовою умовою успішної інтеграції.

В Європейському Союзі на даний час прийнято сім програм дій у сфері навколишнього середовища, на основі яких умовно можна поділити всю історію розвитку екологічного законодавства на етапи.

Перший етап почав свій відлік з моменту утворення Європейського Співтовариства і тривав до 1976 року включно. У цей період відбувається реалізація угод про створення Європейського Співтовариства та Першої програми дій у сфері навколишнього середовища, прийнятої на початку 1973 року.

В рамках реалізації Першої програми дій Європейським Співтовариством також було підписано в 1976 році один з перших міжнародно-правових документів – Міжнародну конвенцію про охорону Середземного моря від забруднення.

Другим етапом розвитку екологічного законодавства в ЄС вважається період з 1977 року по 1982 рік включно, під час якого була прийнята і реалізована Друга програма дій під назвою – «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища» [3], яка фактично стала продовженням і розвитком Першої програми дій.

Перша та Друга програми дій задекларували основні цілі екологічної політики Європейського Союзу, які полягають у: запобіганні, зменшенні та уникненні забруднення; підтримці екологічного балансу і забезпеченні захисту біосфери; уникненні небезпечного використання природних ресурсів, яке може суттєво вплинути на навколишнє середовище; пошуку вирішення державами екологічних проблем за межами Співтовариства, на світовому рівні.

На виконання заходів, передбачених в Другій програмі дій на рівні Європейського Співтовариства було прийнято Директиву Ради 80/51/ЄЕС про обмеження шуму від дозвукової авіації.

Третій етап складає період з 1983 року по 1986 рік. 7 лютого 1983 року на рівні Європейського Співтовариства було прийнято Третю програму дій у сфері навколишнього середовища, яка містила ряд принципово нових положень, що

стосувались чотирьох аспектів екологічної політики. Йшлося, зокрема, про необхідність: подальшої інтеграції екологічної політики в інші сектори політики Співтовариства; посилення превентивних аспектів екологічної політики з акцентом на необхідності оцінки впливу на навколишнє середовище; виділення ряду галузей, дії в яких були визнані пріоритетними для покращення навколишнього середовища (зниження забруднення морської і прісної води, транскордонне забруднення, небезпечні хімічні речовини і препарати, відходи, забруднення ґрунтів та ін.); формулювання низки положень, які Європейська Комісія повинна розглядати як базові під час підготовки своїх пропозицій.

В рамках Третьої програми дій та на виконання Конвенції про запобігання забрудненню морського середовища з джерел, розташованих на суші було прийнято Рішення Ради 85/613/ЄЕС від 20 грудня 1985 року про ухвалення, від імені Спільноти, програм та заходів щодо скидання ртуті та кадмію.

Четвертий етап розвитку законодавства у сфері охорони навколишнього середовища тривав з 1987 року до 1992 року. Початок цього етапу пов'язаний з прийняттям 19 жовтня 1987 року Четвертої програми дій з навколишнього середовища. В ній більше уваги приділено пошуку нових можливостей для інтеграції екологічної політики в інші політики Європейського Союзу, зокрема в такі види діяльності, як розробка екологічних стандартів, управління усіма видами впливу на навколишнє середовище, забезпечення ширшого доступу громадськості до інформації та поширення екологічної інформації, а також розвиток екологічної освіти, біотехнологій та управління природними ресурсами, охорона особливих природних територій, наприклад гірських районів і берегових зон.

У 1987 році в Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства Єдиним європейським актом були внесені зміни, що стосувалися навколишнього середовища. Цим Актом до Договору додавався новий розділ «Навколишнє середовище», де визначені цілі Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища, серед яких: охорона, захист і покращення якості навколишнього середовища; сприяння захисту здоров'я людини; забезпечення розумного та раціонального використання природних ресурсів.

П'ятий етап розвитку законодавства у сфері екології пов'язаний з реалізацією в період з 1993 по 2001 роки П'ятої програми дій з навколишнього середовища. Особлива увага у цій програмі дій приділялась: сталому управлінню природними ресурсами; інтегрованому контролю за забрудненням і попередженню виникнення відходів; зменшенню споживання не відновлюваної енергії; використанню ефективніших та екологічно чистіших видів транспорту та транспортування; вжиттю заходів, спрямованих на покращення якості навколишнього середовища у морських зонах; покращенню громадського здоров'я, безпеки; існуванню неурядових організацій та ін.

У рамках виконання П'ятої програми дій прийнято цілу низку законодавчих актів щодо правового регулювання охорони атмосферного повітря від забруднення. Також варто нагадати, що в цей період було прийнято Договір про утворення Європейського Союзу від 7 лютого 1992 року, який поставив нову ціль перед державами-членами - досягнення збалансованого та сталого розвитку.

Важливе значення для розвитку політики у сфері охорони довкілля разом з П'ятою програмою дій з навколишнього середовища мав і Амстердамський договір 1997 року, який ввів принцип захисту навколишнього середовища як принцип діяльності Європейського Союзу.

Ще одним вагомим внеском в розвиток європейських підходів до формування та реалізації екологічної політики на регіональному рівні в період реалізації П'ятої програми дій став факт підписання у 1998 році Європейським Співтовариством разом з усіма державами-членами Орхуської конвенції про доступ до екологічної інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища.

21 грудня 1993 року Європейський Союз ратифікував Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, яка набрала чинності 21 березня 1994 року. У 2000 році Європейська Комісія прийняла Європейську програму зі зміни клімату.

Мета цієї програми полягає у визначенні та розвитку усіх необхідних елементів стратегії ЄС для імплементації Кіотського протоколу.

Шостий етап розвитку відбувався з 2002 року, шляхом реалізації Шостої програми дій Європейського Союзу з навколишнього середовища, яку повинно було виконувати Співтовариство протягом 10 років у 2002–2012 роках.

Шоста програма дій з метою досягнення сталого розвитку передбачала координацію заходів у сфері навколишнього середовища не тільки держав-членів Європейського Союзу, але й держав-кандидатів та інших країн Європи і міжнародних екологічних організацій.

Шоста програма визначила ключові екологічні завдання у таких сферах, як: зміна клімату, природа і біологічне різноманіття, навколишнє середовище, здоров'я і якість життя, природні ресурси і відходи.

Сьомий етап розвитку спрямований на втілення Сьомої Програми дій на період з 2013 року до 2020 року, яка реалізуватиметься під гаслом – «добре життя в межах нашої планети». Основні питання та завдання у Сьомій програмі є: швидко мінливі зовнішні умови і все більш взаємозалежний характер екологічних, економічних і соціальних проблем; зростання попиту на природні ресурси і наслідки цього для навколишнього середовища; розширення ЄС і більш диверсифікований спектр національних особливостей і обставин; збільшення тиску на екосистеми; втрата біорізноманіття; відходи; якість повітря в міських районах; якість води, ефективне усунення загроз для здоров'я пов'язаних з навколишнім середовищем, забезпечення необхідних інвестицій у підтримку навколишнього середовища та політики в області зміни клімату. Вітчизняний дослідник Олефіренко О. відзначив, що «програма, ґрунтується на зазначених досягненнях 40 років екологічної політики ЄС, і спирається на ряд недавніх стратегічних ініціатив в галузі охорони навколишнього середовища, в тому числі з питань ефективності дорожньої карти ресурсів, стратегії щодо збереження біорізноманіття до 2020 року» [4, с. 88-89].

Підсумовуючи, можна констатувати, що екологічні програми ЄС враховували різноманітність ситуацій у різних регіонах Союзу та необхідність прискорення розвитку менш розвинутих регіонів. Закріплювалося прагнення захищати і підтримувати властиві таким регіонам переваги і надавати захист їх найбільш цінним природним активам як основному ресурсу економічного розвитку, соціального вдосконалення і процвітання. У розвинених регіонах Союзу завдання полягало у відновленні і підтримці якості довкілля і природно-ресурсної основи їх тривалого економічного розвитку і якості життя.

Як зазначає вітчизняний дослідник В.Д. Бакуменко, «у боротьбі за конкурентоспроможність стало важливим «екологічне» питання, а екологічні стандарти відіграють не останню роль під час укладення широкого спектру економіко-правових угод» [1, с. 220].

Наближення меж Європейського Союзу до кордонів України актуалізує проблему її взаємовідносин з цим інтеграційним об'єднанням, вимагає визначення найбільш ефективної стратегії і тактики інтеграції України до ЄС. Вітчизняний дослідник К. Ситник вважає, що «всі нарешті, зрозуміли, що тільки стійка, прогресуюча, ресурсозберігаюча світова економіка, яка враховує свою залежність від біосфери, забезпечить стабільне і довічне існування усієї природи, не тільки виживання, а й нормальне життя людей на Землі» [5, с. 21]. Ця ідеологія, чи світогляд, має об'єднати політичних, релігійних, наукових, культурних і просвітницьких діячів в єдиному прагненні зберегти природне середовище людини. Вона розглядається, як альтернативна усім будь-яким коли-небудь існуючим в капіталістичному чи соціалістичному суспільствах, яким вона приходить на зміну.

Характерною рисою природоохоронного законодавства країн ЄС є: орієнтація на стійкий розвиток, який залежить від системи рішень і заходів, які повинні використовувати органи влади (включаючи органи управління) при реалізації природоохоронних планів дій і від законодавчих інструментів та ініціатив, встановлених правовими нормами; використання цілісного підходу щодо тісного зв'язку між нормами в галузі охорони навколишнього середовища. Цілісний підхід означає, що в процесі прийняття деяких рішень, законом дозволено враховувати широкий спектр інтересів і поглядів, включаючи суспільні. Найкраще це проявляється у сфері планування розвитку (наприклад, розміщення підприємств і видів діяльності, що є великими забруднювачами, – при розміщенні враховуються вимоги як Акта про планування розвитку, так і Акта про охорону навколишнього середовища).

У США, як і в багатьох інших країнах світу, громадськість та державна екологічна політика значну увагу приділяють відновлювальним джерелам енергії.

Інвесторам в «зелену» енергетику надаються податкові пільги. Купуючи електростанції на паливних або сонячних елементах, платники податків можуть повернути собі 30 % сплачених податків, а при покупці міні-турбін – 10 %. У Великобританії енергомережі повинні гарантувати, що певна частка енергії, що поставляється ними, вироблена за допомогою альтернативних технологій, або ж придбати екологічні сертифікати на спеціально створеному ринку. Південна Корея надає 50 % пільги на імпорتنі мита на обладнання для «зелених» енергосистем, компенсує інвестору до 60 % вартості будівництва сонячних станцій, а також надає низьковідсоткові кредити для компаній, що збираються робити (виробляти, видобувати) або «зелену» енергію, або обладнання для її вироблення. Крім субсидій держави встановлюють чіткі цільові показники.

Аналізуючи питання впровадження «зеленої» енергетики в Україні констатуємо такі важливі проблеми: несприятливий загальний інвестиційний клімат; недосконалість законодавчої та регуляторної бази; недостатню обізнаність компаній про вигоди «зелених» проектів; дефіцит довгострокових джерел фінансування і високі стартові інвестиції; нестача кваліфікованих фахівців.

Зважаючи на масштабність екологічних проблем, екологічна безпека тому і розглядається сьогодні як одна із складових національної безпеки. З огляду на це, вдосконалення механізмів реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні має здійснюватися через модернізацію всієї системи управління екологічною безпекою, в умовах якісно нового нормативно-правового забезпечення та постійного моніторингу об'єктів підвищеної небезпеки. Вітчизняний дослідник П. Фесянов зазначає, що погіршення екологічного стану навколишнього природного середовища в регіонах України зумовлене насамперед неефективним регулюванням екологічної безпеки, яке породжує складності в розподілі повноважень, відповідальності органів державної влади, призводить до дублювання окремих функцій, ускладнює координацію й погодженість дій суб'єктів забезпечення екологічної безпеки на рівні регіону та не забезпечує необхідний рівень інтеграції управління економікою з регулюванням екологічної безпеки на окремій території. Відсутність науково-методичного апарату для оцінки екологічних загроз зумовлює неоднозначність екологічної оцінки впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища на відповідних територіях [6, с. 16].

Вітчизняний дослідник І. Грицяк зазначив, що «можна не лише виявити європейські підходи до становлення, впровадження й розвитку регіонального врядування, але й визначити певні пріоритетні напрями практичної реалізації цих підходів, суть яких має зводитися до наступного: дотримання взаємної лояльності і рівної гідності у стосунках між регіональними і центральними органами влади; забезпечення єдності, суверенітету і територіальної цілісності Української держави; дотримання принципу верховенства закону і територіальної організації держави як у відносинах між центральними і регіональними органами влади, так і у відносинах між регіональними й місцевими територіальними органами влади та у відносинах між регіональними органами влади і громадянами; запровадження принципу згуртування для здійснення регіонального управління щодо сприяння завданням центральних органів влади по забезпеченню екологічної, економічної і соціальної згуртованості та їх діям, спрямованим на створення рівних умов життя і збалансованого розвитку всієї національної території, у дусі солідарності між регіональними органами влади; забезпечення розвитку місцевої демократії, участі жителів регіону, територіальних громад в ухваленні рішень загальнодержавного значення; створення гнучких та ефективних управлінських систем на місцевому та регіональному рівнях; сприяння економічному і соціальному розвитку території, пошук та залучення нових фінансово-інвестиційних джерел для місцевого та регіонального економічного розвитку» [2, с. 157].

Таким чином, можна стверджувати, що сучасними підходами до формування та реалізації екологічної політики на регіональному рівні – є екологізація всіх сфер суспільного життя, тобто створення соціально та екологічно орієнтованої економіки; забезпечення доступності та якості інформації про стан навколишнього природного середовища і суб'єкти екологічної політики; створення організаційних основ і відповідних спонукальних стимулів розвитку відновлювальних джерел енергії в Україні як якісно нової установки управління природокористуванням на регіональному рівні; запровадження обов'язкової стратегічної екологічної оцінки.

Висновки і пропозиції. Зарубіжний досвід підкреслює важливість залучення громадськості та інших зацікавлених сторін до процесу інтеграції екологічних вимог у регіональне планування. Забезпечення доступу до інформації, проведення публічних консультацій та слухань дозволяє врахувати думки та інтереси різних груп населення, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та забезпечити більшу підтримку реалізації регіональних планів. Директива СЕО ЄС, наприклад, чітко визначає вимоги щодо інформування громадськості та проведення консультацій на етапі розробки екологічного звіту.

Вивчення зарубіжного досвіду інтеграції екологічних вимог у регіональне планування та розвиток є надзвичайно важливим для України. Враховуючи євроінтеграційні прагнення країни, необхідно адаптувати найкращі практики ЄС у сфері екологічного законодавства та інструментів планування. Зокрема, необхідно: 1) посилити законодавчу базу у сфері інтеграції екологічних вимог у регіональне планування, зокрема щодо обов'язкового проведення СЕО для регіональних планів та програм; 2) удосконалити інституційну спроможність органів державної влади на регіональному рівні у сфері екологічного управління та планування; 3) активно впроваджувати інструменти СЕО та ОВД на всіх етапах розробки та реалізації регіональних планів та проектів; 4) забезпечити ефективну участь громадськості та зацікавлених сторін у процесі регіонального планування та прийняття екологічно значущих рішень; 5) розвивати системи моніторингу та оцінки ефективності інтеграції екологічних вимог у регіональний розвиток; 6) сприяти впровадженню екологічно орієнтованого просторового планування та розвитку «зеленої інфраструктури» на регіональному рівні.

Зарубіжний досвід свідчить про важливість системного та комплексного підходу до інтеграції екологічних вимог у регіональне планування та розвиток. Успішні практики різних країн демонструють ефективність законодавчих ініціатив, інституційних механізмів, інструментів СЕО та ОВД, а також активної участі громадськості. Адаптація та впровадження кращого зарубіжного досвіду може стати важливим кроком на шляху до забезпечення екологічно збалансованого та сталого розвитку регіонів України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
2. Грицяк І. А. Становлення і впровадження регіонального врядування: європейські підходи. *Міське самоврядування – основа сталого розвитку України* : матеріали щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 16 трав. 2014 р. у 2 т. Київ : НАДУ, 2014. Т. 1. 244 с.
3. Друга програма дій Європейського Союзу із навколишнього середовища «Продовження та імплементація політики Європейського Співтовариства і програма дій з навколишнього середовища» (від Brussels, 10.6.2003. COM (2003) 343 final). Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/45875>. (дата звернення 10.04.2025).
4. Олефіренко. О. Роль екологічних програм у процесі формування і розвитку екологічної політики Європейського Союзу. *Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України*: матеріалі 11-ї регіон. Наук.-практ. конф. 15 трав. 2014 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2014. 292 с.

5. Ситник П. К., Купрійчук В. М., Карлова В. В., Небожук Р. А. Принципи децентралізації державного управління у сфері культури. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2. 2020. С. 89–94.
6. Фесянов П. О. Державне регулювання екологічної безпеки на рівні регіону : автореф. дис.... канд. наук з держ. управління. 25.00.02. Київ : Нац. акад. держ упр. при Президентові України, 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Bakumenko, V. D. (2000). *Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: problemy teorii, metodolohii, praktyky : monohrafiia*. Kyiv : Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
2. Hrytsiak, I. A. (2014). Stanovlennia i vprovadzhennia rehionalnoho vriaduvannia: yevropeiski pidkhody. *Mistseve samovriaduvannia – osnova staloho rozvytku Ukrainy : materialy shchorichnoi Vseukr. nauk.- prakt. konf. za mizhnar. uchastiu, 16 trav, 1, 244* [in Ukrainian].
3. *Druha prohrama dii Yevropeiskoho Soiuzu iz navkolyshnoho seredovyshcha «Prodovzhennia ta implementatsiia polityky Yevropeiskoho Spivtovarystva i prohrama dii z navkolyshnoho seredovyshcha» (vid Brussels, 10.6.2003. COM (2003) 343 final)*. Rezhym dostupu : <http://www.minjust.gov.ua/45875> [in Ukrainian].
4. Olefirenko, O. (2014). Rol ekolohichnykh proqram u protsesi formuvannia i rozvytku ekolohichnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu. *Aktualni problemy yevropeiskoi intehratsii ta yevroatlantychnoho spivrobotnytstva Ukrainy: materiali 11-yi rehion. Nauk.-prakt.konf. 15 trav. 2014. DRIDU NADU* [in Ukrainian].
5. Sytnyk, P.K., Kupriichuk, V.M., Karlova, V.V., Nebozhuk, R.A. (2020). *Pryntsypy detsentralizatsii derzhavnoho upravlinnia u sferi kultury – Investytsii: praktyka ta dosvid, 2* [in Ukrainian].
6. Fesianov, P. O. (2013) *Derzhavne rehuliuвання ekolohichnoi bezpeky na rivni rehionu. Extended abstract of Doctor's thesis. [Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia]*. Kyiv, Nats. akad. derzh upr. pry Pryzydentovi Ukraina [in Ukrainian].